

**АТЛАС
АНАТОМІЇ
ЛЮДИНИ**

**Р. П. Самусєв,
В.Я. Липченко**

АТЛАС АНАТОМІЇ ЛЮДИНИ

*Рекомендоване
Департаментом професійної підготовки
і розвитку кадрових ресурсів в охороні здоров'я
Міністерства охорони здоров'я Російської Федерації
як навчальний посібник для студентів
вищих медичних навчальних закладів*

**ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН**

УДК 611(075.8)
ББК 28.706я73
С17

Самусєв Р.П., Липченко В.Я.

С17 Атлас анатомії людини: Навчальний посібник для студентів вищих медичних навчальних закладів / Пер. з рос. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2009. – 752 с.: іл.

ISBN 978-966-10-0510-4

Нове видання «Атласу» перероблене з урахуванням сучасних уявлень про анатомію органів і систем людського тіла. Текст і малюнки посібника відповідають навчальній програмі дисципліни. Усі назви анатомічних структур у тексті, на малюнках і схемах наведено відповідно до Міжнародної анатомічної термінології (Український стандарт). Для кращого сприйняття та засвоєння описувані утвори подано в різних ракурсах і перерізах з дотриманням топографічних взаємовідносин структур.

Атлас призначений, насамперед, для студентів молодших курсів вищих медичних навчальних закладів, проте він може бути корисним і старшокурсникам, а також студентам біологічних факультетів інших ВНЗ.

УДК 611(075.8)
ББК 28.706я73

Охороняється законом про авторське право.

Жодна частина цього видання не може бути використана чи відтворена в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва

ISBN 978-966-10-0510-4

© Самусєв Р. П., Липченко В.Я., 2006
© ООО “Издательство Оникс”, 2006
© Навчальна книга – Богдан, макет,
художнє оформлення, 2009

ЗМІСТ

Передмова.	10
Список скорочень (abbreviations).	11
Розділ 1. ГОЛОВНІ АНАТОМІЧНІ ПОНЯТТЯ. — Р.П. Самусев.	12
Розділ 2. ОРГАНІЗМ ЛЮДИНИ ТА ЙОГО СКЛАДОВІ СТРУКТУРИ. — Р.П. Самусев	25
Розділ 3. СИСТЕМА СКЕЛЕТА —SYSTEMA SKELETALE. — В.Я. Липченко.	36
ВЧЕННЯ ПРО КІСТКИ	36
ФОРМИ КІСТОК.	38
ХРЕБТОВИЙ СТОВП	38
ХРЕБЦІ	39
РЕБРА ТА ГРУДНИНА	41
ЧЕРЕП	42
КІСТКИ МОЗКОВОГО ЧЕРЕПА.	43
КІСТКИ ЛИЦЕВОГО ЧЕРЕПА	47
ВНУТРІШНЯ ОСНОВА ЧЕРЕПА	49
ЗОВНІШНЯ ОСНОВА ЧЕРЕПА	50
ЧЕРЕП НОВОНАРОДЖЕНОГО	53
КІСТКИ ВЕРХНЬОЇ КІНЦІВКИ	54
КІСТКИ ПОЯСА ВЕРХНЬОЇ КІНЦІВКИ.	54
КІСТКИ ВІЛЬНОЇ ЧАСТИНИ ВЕРХНЬОЇ КІНЦІВКИ.	55
КІСТКИ НИЖНЬОЇ КІНЦІВКИ	57
КІСТКИ ПОЯСА НИЖНЬОЇ КІНЦІВКИ	57
КІСТКИ ВІЛЬНОЇ ЧАСТИНИ НИЖНЬОЇ КІНЦІВКИ	58
ЗАГАЛЬНЕ ВЧЕННЯ ПРО З'ЄДНАННЯ КІСТОК	61
З'ЄДНАННЯ КІСТОК ТУЛУБА.	62
З'ЄДНАННЯ ЧЕРЕПА	64
З'ЄДНАННЯ ВЕРХНЬОЇ КІНЦІВКИ.	64
З'єднання пояса верхньої кінцівки	64
Суглоби вільної верхньої кінцівки	65
Суглоби кисті.	66
З'ЄДНАННЯ НИЖНЬОЇ КІНЦІВКИ	68
З'єднання тазового пояса.	68
Суглоби вільної нижньої кінцівки	70
Суглоби стопи	71

Розділ 4. М'ЯЗОВА СИСТЕМА —	
SYSTEMA MUSCULARE. — Р.П. Самусев	154
КЛАСИФІКАЦІЯ М'ЯЗІВ	155
ФАСЦІЇ М'ЯЗІВ.	156
М'ЯЗИ ГОЛОВИ	157
М'ЯЗИ ОБЛИЧЧЯ	157
ЖУВАЛЬНІ М'ЯЗИ.	160
ФАСЦІЯ ГОЛОВИ	161
М'ЯЗИ ШИЇ	161
ПІДПОТИЛИЧНІ М'ЯЗИ	163
НАДПІД'ЯЗИКОВІ М'ЯЗИ	164
ПІДПІД'ЯЗИКОВІ М'ЯЗИ	164
ФАСЦІЯ ШИЇ	165
ДІЛЯНКИ ТА ТРИКУТНИКИ ШИЇ	166
М'ЯЗИ СПИНИ	167
ВЛАСНІ М'ЯЗИ СПИНИ	169
ФАСЦІЯ СПИНИ	172
М'ЯЗИ ГРУДНОЇ КЛІТКИ.	173
ФАСЦІЯ ГРУДНОЇ КЛІТКИ	175
ДІАФРАГМА	175
М'ЯЗИ ЖИВОТА.	176
ФАСЦІЯ ТА ТОПОГРАФІЯ ЖИВОТА.	178
М'ЯЗИ ВЕРХНЬОЇ КІНЦІВКИ	180
ФАСЦІЇ ВЕРХНЬОЇ КІНЦІВКИ	187
ТОПОГРАФІЯ ВЕРХНЬОЇ КІНЦІВКИ	188
М'ЯЗИ НИЖНЬОЇ КІНЦІВКИ	189
ФАСЦІЇ НИЖНЬОЇ КІНЦІВКИ	197
ТОПОГРАФІЯ НИЖНЬОЇ КІНЦІВКИ.	199
ВЧЕННЯ ПРО ВНУТРІШНІ ОРГАНИ — СПЛАНХНОЛОГІЯ	257
Розділ 5. ТРАВНА СИСТЕМА —	
SYSTEMA DIGESTORIUM. — Р.П. Самусев.	261
РОТОВА ПОРОЖНИНА	261
ЯЗИК	263
ЗУБИ	264
СЛИННІ ЗАЛОЗИ	269
ГЛОТКА	270
СТРАВОХІД	273
ШЛУНОК	274
ТОНКА КИШКА	275
ТОВСТА КИШКА.	277
ПЕЧІНКА	282
ПІДШЛУНКОВА ЗАЛОЗА	285
ОЧЕРЕВИНА	286

Розділ 6. ДИХАЛЬНА СИСТЕМА — SYSTEMA RESPIRATORIUM. — Р.П. Самусев	337
НІС	337
ГОРТАНЬ	340
ТРАХЕЯ	345
ЛЕГЕНІ ТА БРОНХИ	346
СЕРЕДОСТІННЯ	351
Розділ 7. СЕЧОВА СИСТЕМА — SYSTEMA URINARIUM. — Р.П. Самусев	370
НИРКА	370
СЕЧОВІД	373
СЕЧОВИЙ МІХУР	374
СЕЧІВНИК	375
Розділ 8. СТАТЕВІ СИСТЕМИ — SYSTEMATA GENITALIA. — Р.П. Самусев	385
ЧОЛОВІЧІ СТАТЕВІ ОРГАНИ	385
ЯЄЧКО	385
СІМ'ЯВИНОСНА ПРОТОКА	387
ПУХИРЧАСТІ ЗАЛОЗИ	387
ПЕРЕДМІХУРОВА ЗАЛОЗА	388
СТАТЕВИЙ ЧЛЕН	389
КАЛИТКА	390
ЖІНОЧІ СТАТЕВІ ОРГАНИ	390
ЯЄЧНИК	390
МАТКОВА ТРУБА	391
МАТКА	393
ПІХВА	394
ЗОВНІШНІ ЖІНОЧІ СТАТЕВІ ОРГАНИ	395
ПРОМЕЖИНА	396
Розділ 9. ЕНДОКРИННІ ЗАЛОЗИ — GLANDULAE ENDOCRINAE. — Р.П. Самусев	413
КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАЛОЗ ВНУТРІШНЬОЇ СЕКРЕЦІЇ	413
ГІПОТАЛАМУС	414
ГІПОФІЗ	415
ШИШКОПОДІБНА ЗАЛОЗА	416
ЩИТОПОДІБНА ЗАЛОЗА	416
ПРИЩИТОПОДІБНІ ЗАЛОЗИ	417
НАДНИРКОВА ЗАЛОЗА	418
ПАРААНГЛІЇ	419
ЗАГРУДНИННА ЗАЛОЗА	420
ЕНДОКРИННА ЧАСТИНА СТАТЕВИХ ЗАЛОЗ	421
ЕНДОКРИННА ЧАСТИНА ПІДШЛУНКОВОЇ ЗАЛОЗИ	421
ДИФУЗНА ЕНДОКРИННА СИСТЕМА	422

Розділ 10. СЕРЦЕВО-СУДИННА СИСТЕМА —	
SYSTEMA CARDIOVASCULARE. — Р.П. Самусев	433
КРОВОНОСНА СИСТЕМА	433
СЕРЦЕ	434
Відділи серця	435
Стінка серця	437
Судини серця.	439
СУДИНИ МАЛОГО КОЛА КРОВООБІГУ	440
АРТЕРІЇ ВЕЛИКОГО КОЛА КРОВООБІГУ	442
Аорта і її гілки	442
Грудна частина аорти	443
Артерії голови та шиї.	444
Зовнішня сонна артерія.	444
Внутрішня сонна артерія	448
Артерії верхньої кінцівки	455
Черевна частина аорти.	458
Пристінкові гілки.	458
Нутрощеві гілки	459
Артерії таза та нижніх кінцівок	462
Внутрішня клубова артерія	462
Зовнішня клубова артерія	464
ВЕНИ	467
Верхня порожниста вена	467
Вени голови та шиї	469
Вени верхньої кінцівки	475
Нижня порожниста вена.	478
Ворітна вена печінки	478
Вени нижньої кінцівки	480
ОСОБЛИВОСТІ КРОВООБІГУ ПЛОДА	483
ЛІМФАТИЧНА СИСТЕМА	484
ГРУДНА ПРОТОКА.	485
ЛІМФАТИЧНІ СУДИНИ І ВУЗЛИ ОКРЕМИХ ДІЛЯНОК ТІЛА	486
Розділ 11. ЛІМФОЇДНА СИСТЕМА —	
SYSTEMA LYMPHOIDEUM. — Р.П. Самусев.	581
КІСТКОВИЙ МОЗОК	581
ЗАГРУДНИННА ЗАЛОЗА	582
ЛІМФАТИЧНІ ВУЗЛИ	583
ЛІМФОЇДНА ТКАНИНА СТІНОК ОРГАНІВ ТРАВНОЇ	
ТА ДИХАЛЬНОЇ СИСТЕМ.	584
СЕЛЕЗІНКА	586

Розділ 12. НЕРВОВА СИСТЕМА — SYSTEMA NERVOSUM. — <i>В.Я. Липченко.</i>	594
СПИННИЙ МОЗОК.	595
ГОЛОВНИЙ МОЗОК.	599
ДОВГАСТИЙ МОЗОК.	600
ЗАДНІЙ МОЗОК.	602
СЕРЕДНІЙ МОЗОК	604
ПРОМІЖНИЙ МОЗОК	605
КІНЦЕВИЙ МОЗОК	606
ОБОЛОНИ ГОЛОВНОГО МОЗКУ	612
ПРОВІДНІ ШЛЯХИ.	613
ПЕРИФЕРІЙНА НЕРВОВА СИСТЕМА.	615
ЧЕРЕПНІ НЕРВИ.	615
СПИННОМОЗКОВІ НЕРВИ	618
Шийне сплетення	619
Плечове сплетення	619
Поперекове сплетення	621
Крижове сплетення	621
АВТОНОМНИЙ ВІДДІЛ ПЕРИФЕРІЙНОЇ НЕРВОВОЇ СИСТЕМИ	623
СИМПАТИЧНА ЧАСТИНА	623
ПАРАСИМПАТИЧНА ЧАСТИНА	624
Розділ 13. ОРГАНИ ЧУТТЯ — ORCANA SENSUUM. — <i>Р. П. Самусев.</i>	695
ОКО ТА ДОДАТКОВІ СТРУКТУРИ ОКА.	695
ОЧНЕ ЯБЛУКО	695
ДОДАТКОВІ СТРУКТУРИ ОКА	702
ВУХО	705
ЗОВНІШНЄ ВУХО	705
СЕРЕДНЄ ВУХО.	708
ВНУТРІШНЄ ВУХО	711
ОРГАН СМАКУ	719
ОРГАН НЮХУ	720
Розділ 14. ЗАГАЛЬНИЙ ПОКРИВ — INTEGUMENTUM COMMUNE. — <i>Р. П. Самусев</i>	742
ШКІРА І ЇЇ ПОХІДНІ	742
ВОЛОССЯ	743
ЗАЛОЗИ ШКІРИ	744
НІГТІ	745
МОЛОЧНА ЗАЛОЗА.	746

ПЕРЕДМОВА

Успішне оволодіння знаннями особливостей будови органів і систем людського тіла пов'язане, насамперед, з ілюстративністю матеріалу, що вивчається, тобто із забезпеченням студентів не тільки препаратами і таблицями, а й методичними вказівками, навчальними посібниками, атласами та підручниками. Якщо з підручниками стан нормалізувався, то в наявності адекватних навчальних атласів, які полегшують вивчення анатомічного матеріалу, є велика потреба. Виходячи з цього, створено цей Атлас, в якому разом із компактною текстовою частиною подано широкий спектр малюнків, напівсхем, схем і таблиць, що полегшують засвоєння студентами доволі складного матеріалу з анатомії. Текст і малюнки посібника відповідають навчальній програмі дисципліни. Усі назви анатомічних структур у тексті, на малюнках і схемах наведено відповідно до української версії Міжнародної анатомічної термінології. Для кращого сприйняття та засвоєння описувані твори подано в різних ракурсах і перерізах з дотриманням топографічних взаємовідносин структур. До Атласу також увійшли ілюстрації, отримані за допомогою сучасних методів комп'ютерної томографії і ядерно-магнітного резонансу.

Навчальний Атлас призначений, насамперед, для студентів молодших курсів вищих медичних навчальних закладів, проте він стане в нагоді й старшокурсникам, а також студентам біологічних факультетів інших вищих навчальних закладів. Завдяки лаконічності та наочності книга може використовуватись студентами при підготовці до заліків та іспитів, а також для вивчення і повторення програмного курсу анатомії людини.

Автори з вдячністю приймуть конструктивні зауваження та пропозиції щодо поліпшення змісту видання.

Список скорочень (abbreviatioes)

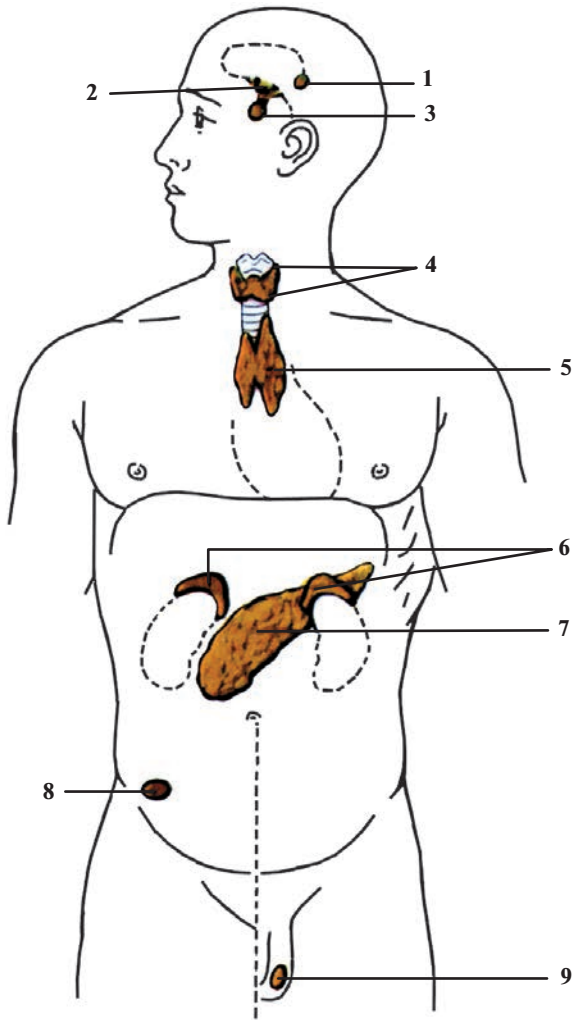
---

a.	– arteria	– артерія
aa.	– arteriae	– артерії
art.	– articulatio	– суглоб
artt.	– articulationes	– суглоби
br.	– bronchus	– бронх
fasc.	– fasciculus	– пучок
for.	– foramen	– отвір
forr.	– foramina	– отвори
gangl.	– ganglion	– вузол
gangll.	– ganglia	– вузли
gl.	– glandula	– залоза
gll.	– glandulae	– залози
lam.	– lamina	– пластинка
lamm.	– laminae	– пластинки
lig.	– ligamentum	– зв'язка
ligg.	– ligamenta	– зв'язки
m.	– musculus	– м'яз
mm.	– musculi	– м'язи
n.	– nervus	– нерв
nn.	– nervi	– нерви
nucl.	– nucleus	– ядро
nucll.	– nuclei	– ядра
r.	– ramus	– гілка
rr.	– rami	– гілки
seg.	– segmentum	– сегмент
sul.	– sulcus	– борозна
sull.	– sulci	– борозни
v.	– vena	– вена
vv.	– venae	– вени
vag.	– vagina	– піхва
vagg.	– vaginae	– піхви

ХАРАКТЕРИСТИКА ГОЛОВНИХ ТИПІВ ЕНДОКРИННИХ КЛІТИН ГАСТРОЕНТЕРОПАНКРЕАТИЧНОЇ СИСТЕМИ

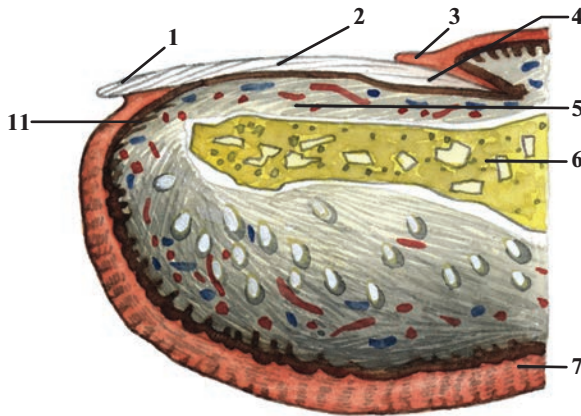
Тип	Гормон	Локалізація						Найважливіші ефекти
		ШТ	ШВ	ДПК	ТНК	ТВК	ПО	
A	Глюкагон	-	-	-	-	-	+	Стимуляція глікогенолізу в печінці
B	Інсулін	-	-	-	-	-	+	Стимуляція поглинання глюкози тканинами
D	Соматостатин	+	+	+	+	+	+	Пригнічення секреції клітин ДПК та залоз шлунка
D ₁	ВІП (вазоактивний інтестинальний поліпептид)	-	-	-	+	+	+	Розслаблення гладких м'язів, розширення судин
ЕС	Серотонін, мотилін, речовина Р	+	+	+	+	+	+	Стимуляція моторики кишки
ECL	Гістамін	+	-	-	-	+	-	Стимуляція секреції соляної кислоти шлунком
G	Гастрин	-	+	+	-	-	-	Стимуляція секреції соляної кислоти та пепсиногену шлунком
I	Холестистокінін-панкреозимін	-	-	+	+	-	-	Стимуляція скорочення жовчного міхура та жовчовидлення
K	ШПП (шлунковий інгібуючий пептид)	-	-	+	+	-	-	Пригнічення моторики шлунка, секреції шлункових залоз та інсуліну
L	Ентероклюкагон	-	+	+	+	+	-	Стимуляція глікогенолізу в печінці
PP	Панкреатичний поліпептид	-	-	-	-	+	+	Пригнічення секреції підшлункової залози
S	Секретин	-	-	+	+	-	-	Стимуляція секреції бікарбонату підшлункового залозою

Умовні позначення: ШТ — шлунок (тіло); ШВ — шлунок (воротарний відділ); ДПК — дванадцятипала кишка; ТНК — тонка кишка (дистально від дванадцятипалої); ТВК — товста кишка; ПО — панкреатичні островці.

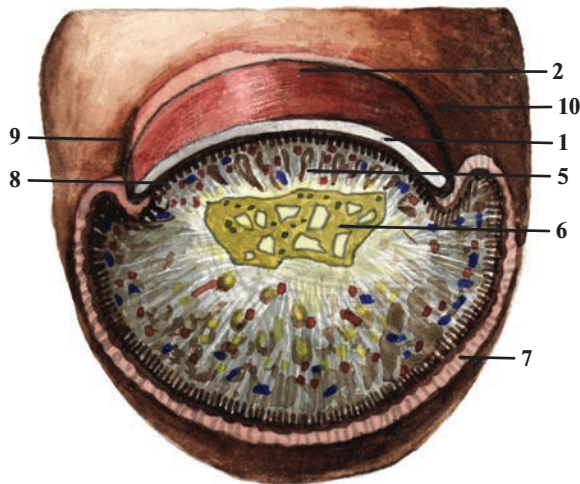

Рис. 9.1. Схема розташування залоз внутрішньої секреції.

1 — шишкоподібна залоза (gl. pinealis); 2 — нейросекреторні ядра гіпоталамуса (nucl. hypothalamici); 3 — гіпофіз (hypophysis); 4 — щитоподібна та прищитоподібні залози (gl. thyroidea et gll. parathyroideae); 5 — загруднинна залоза (thymus); 6 — надниркові залози (gll. suprarenales); 7 — підшлункова залоза (pancreas); 8 — яєчник (ovarium); 9 — яєчко (testis).

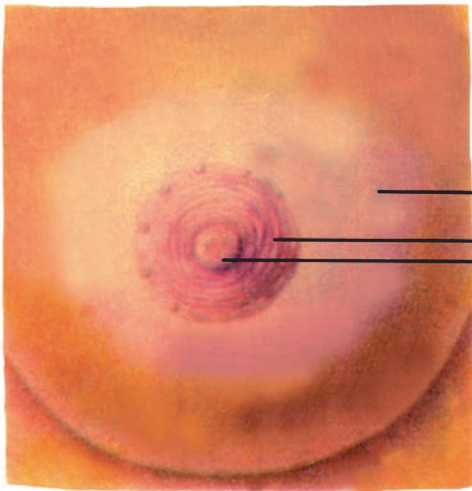
А

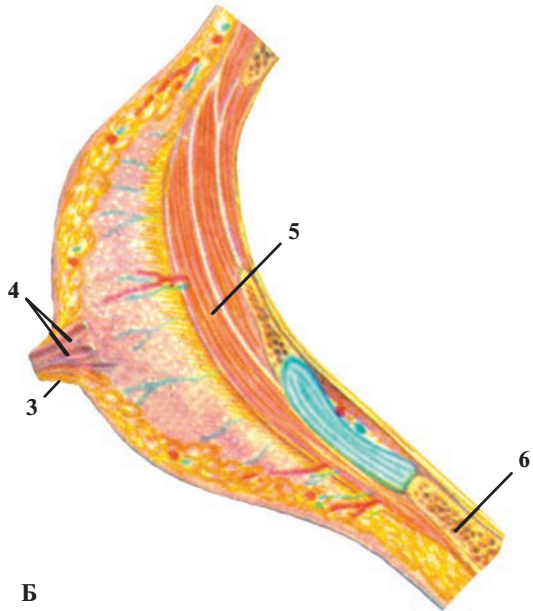
Б

Рис. 14.3. Будова нігтя.

А — поздовжній зріз через дистальну (нігтьову) пластинку пальця. Б — поперечний зріз пальця. 1 — вільний край (*margo liber*); 2 — тіло нігтя (*corpus unguis*); 3 — наднігтьова пластинка (*eponichium*); 4 — прихований край (*margo occultus*); 5 — ложе нігтя (*matrix unguis*); 6 — дистальна фаланга (*phalanx distalis*); 7 — епідерміс (*epidermis*); 8 — ростковий шар нігтя (*stratum germinativum unguis*); 9 — борозна ложа; 10 — валик нігтя (*vallum unguis*); 11 — піднігтьова пластинка (*hyponichium*).

А

Б

Рис. 14.4. Молочна залоза.

А — загальний вигляд. Б — горизонтальний зріз. 1 — тіло молочної залози (*corpus mammae*); 2 — грудне кружальце (*areola mammae*); 3 — сосок молочної залози (*papilla mammae*); 4 — молочні протоки (*ductus lactiferi*); 5 — великий грудний м'яз (*m. pectoralis major*); 6 — груднина (*sternum*).

Навчальне видання

САМУСЄВ Рудольф Павлович
ЛИПЧЕНКО Василь Якович

АТЛАС АНАТОМІЇ ЛЮДИНИ

Переклад з рос. Риги Олени

Головний редактор *Богдан Будний*
Редактор *Ольга Котульська*
Художники *В.А. Гусев, Н.А. Нечасва, В.Н. Щеглова*
Дизайн обкладинки *Володимира Басалиги*
Комп'ютерна верстка *Надії Магаляс*

Підписано до друку 11.03.2009. Формат 60х90/16. Папір офсетний.
Гарнітура NewtonС. Умовн. друк. арк. 47,00.

Видавництво "Навчальна книга – Богдан"
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців
ДК №370 від 21.03.2001 р.

Навчальна книга – Богдан, а/с 529, м.Тернопіль, 46008
тел./факс (0352) 52-06-07; 52-05-48; 52-19-66
publishing@budny.te.ua, office@bohdan-books.com
www.bohdan-books.com

ISBN 978-966-10-0510-4

9 789661 005104